

УДК 347.12

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МЕДИЧНІ ПОМИЛКИ

Коробцова Н.В., к. ю. н.,
доцент кафедри цивільного права № 1
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена визначенню поняття «медична помилка», розгляду та аналізу видів помилок, які трапляються в медичній діяльності, причин їх настання й можливості притягнення винних осіб до цивільно-правової відповідальності.

Ключові слова: медична помилка, пацієнт, лікар, медичний працівник, медична послуга, медична допомога, дефект медичної послуги, відповідальність.

Статья посвящена определению понятия «медицинская ошибка», рассмотрению и анализу видов ошибок, которые происходят в медицинской деятельности, причин их возникновения и возможности привлечения виновных лиц к гражданско-правовой ответственности.

Ключевые слова: медицинская ошибка, пациент, врач, медицинский работник, медицинская услуга, медицинская помощь, дефект медицинской услуги, ответственность.

Korobtsova N.V. CIVIL LIABILITY FOR MEDICAL ERRORS

The article is devoted to the definition of “medical error” review and analysis of the types of errors that occur in medical practice, the causes of their occurrence and possibilities of attraction of guilty persons to civil liability.

Key words: medical error, patient, doctor, medical worker, medical services, medical help, lack of medical services, responsibility.

Постановка проблеми. Медична помилка є одним зі спірних і проблемних питань у науці медичного права. І сьогодні, на жаль, незважаючи на досить високий рівень медицини, кількість медичних помилок зростає. Це призводить до того, що з кожним роком у судовій практиці все частіше розглядаються справи про медичні помилки. Але повний і всебічний розгляд таких справ можливий тільки за належного теоретичного підґрунтя й відповідного рівня законодавства.

Ступінь розробленості проблеми. Протягом століть питання помилок у медичній діяльності турбувало як медиків, так і правників. Питання медичної помилки таке «старе», як і сама медицина. Але в різні часи, епохи існувало й різне ставлення до наслідків таких помилок, від смерті або самогубства лікаря, який припускався помилки, до повного заперечення вини та відповідальності медиків. На необхідності оприлюднення своїх помилок заради застереження інших осіб наполягали М.І. Пірогов, Ж.Л. Пті, Т. Біл'рота. Питанням медичних помилок приділяли увагу Р. Хегглі, Н.В. Ельштейн, І.В. Давидовський, Р. Ригельман, О.Ю. Александрова, Н.Ф. Герасименко, А.А. Глашев, С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта та ін. Але різні погляди вчених, відсутність правових механізмів регулювання питання відповідальності медичних працівників за завдану шкоду в результаті здійснення таких помилок свідчать про те, що актуальність обраної теми не втрачається.

Метою статті є визначення поняття «медична помилка», аналіз причин виникнення медичних помилок, розгляд їх видів і вирішення питання: у яких випадках наявність помилок буде підставою для застосування заходів відповідальності до певних суб'єктів, а в яких – ні.

Виклад основного матеріалу. Медична помилка є одним із найбільш суперечливих і проблематичних явищ у медицині. Кожен рік кількість помилок у медичній практиці збільшується. Така ситуація існує не тільки в Україні. Так, у США жертвами таких помилок кожен рік стає від 40 до 87 тис. американців [1, с. 44]. У науковій літературі й на практиці дуже часто «медична помилка» зводиться до поняття «лікарська помилка». Але обмеження в цьому випадку суб'єктного складу лише лікарями є невиправданим. Помилки можуть виникати в професійній діяльності як лікарів, так й інших медичних працівників. Тому більш правильно буде вести мову саме про медичні помилки, які виникають у професійній діяльності різних суб'єктів медичної діяльності.

Про медичні помилки згадувалося ще в перших джерелах права: Законах вавилонського царя Хамурапі та Законах XII таблиць. За часів царя Хамурапі за смерть хворого лікаря відрубали руку, відрізали язик, виколювали очі [2, с. 159].

Існували ще й специфічні спроби запобігання помилкам. Так, лікар-іноземець, який приїжджав у Росію в XVI–XVII ст., повинен був насамперед практикувати в прикордонному місті й когось вилікувати. Один із шотландських королів вимагав, щоб, перед тим як працювати на батьківщині, лікарі двадцять років практикували за кордоном, а з урахуванням неминучості скоєння помилок бажано – у ворожих країнах [2, с. 159].

Відповідне застереження від скоєння медичних помилок було зроблено в клятві Гіппократа: «Ні в якому разі не робитиму витину у хворих на кам'яну недугу, полишаючи це людям, які займаються цією справою» [3].

Ставлення медиків і юристів до медичної помилки різне.

Медики наголос роблять на тому, що підставою такої помилки є або недосконалість медицини, або недостатній досвід лікаря. Сама помилка ніколи не є результатом недобросовісних дій лікаря [2, с. 161]. Тобто, більшість медиків вважають, що медична помилка – це випадковість, збіг обставин або наслідок недосконалості науки. При цьому медичний працівник завжди «сумлінно» виконує свої професійні обов'язки, у його діяльності немає ознак умисного злочину або злочину з необережності. Хоча при цьому лікарі самі зазначають, що іноді дуже важко встановити, де закінчується «медична помилка» й починається «медичний проступок» або навіть «медичний злочин».

Позиція більшості юристів на медичну помилку інша. Наявність помилки в професійній діяльності вже свідчить про наявність вини та відповідальності. Як помилка розглядаються недбалі дії медиків, їхні необережні дії з надання медичної допомоги, які тягнуть негативні наслідки для життя і здоров'я пацієнта.

Визначитися з тим, що являє собою медична помилка, її змістом складно ще тому, що це питання залишено поза увагою законодавця.

Аналізуючи зміст, елементи цього явища, потрібно виходити з того, що медична помилка – це поняття як медичне, так і правове.

Поєднуючи погляди медиків і юристів, можна дійти висновку, що медична помилка – це певний дефект у наданні медичних послуг, який полягає в неналежному огляді пацієнта, діагностуванні хвороби, лікуванні тощо, що призводить (або може призвести) до негативних наслідків для пацієнта.

Важливим питанням, на яке потрібно надати відповідь як у теорії, так і в законодавстві, є питання відповідальності медичних працівників за медичні помилки.

Усім відома заповідь «не завдай шкоди», однак іноді дуже важко відмежувати цей постулат від простої бездіяльності лікаря. Одна справа, коли лікар інертний, не думає чи не знає що робити. Інша – коли за цим стоїть свідомо боязнь відповідальності чи просто боягузтво. Це вже не лікарська помилка, а злочин [2, с. 162].

Медична помилка може бути наслідком об'єктивних чи суб'єктивних причин.

Об'єктивні причини не залежать від особи, стосуються зовнішніх чинників, на які медик не може впливати. Суб'єктивні причини, що сприяють виникненню помилок у медицині, можуть бути різні, від низького рівня підготовки фахівця до його особистих якостей. Так, відомий терапевт Р. Хеглін зазначав, що якість діагностики може залежати від таких рис особи медика, як упередженість думки, самолюбство, марнославство, схильність до песимізму або зайвого оптимізму [2, с. 169].

До медичних помилок, викликаних об'єктивними причинами, належать такі:

- недосконалість медицини в лікуванні певних видів захворювань на цьому етапі її розвитку. Рівень медицини постійно підвищується, і зараз піддаються лікуванню хвороби, які вилікувати раніше було неможливо. Але, на жаль, і сьогодні медицина безсила перед

низкою серцевих, онкологічних хвороб. І лікарю буває дуже важко переносити недосконалість своєї науки, навіть на фоні її безсумнівних досягнень [2, с. 167];

- відсутність належних умов надання медичної допомоги або проведення медичного втручання. Одна справа, коли медична діяльність здійснюється в умовах, належних для надання відповідних послуг (клініках, медичних установах і закладах), і зовсім інша справа, коли потрібно надати невідкладну допомогу в не прилаштованих для цього умовах;

- труднощі в діагностиці деяких захворювань;

- тяжкий стан пацієнта;

- швидкий розвиток хвороби. Хвороба може швидко прогресувати, і навіть найсильніші лікарські засоби можуть стати неефективними за таких обставин;

- нетипова реакція організму пацієнта на проведене лікування. Вияв тяжкої форми алергічної реакції на проведене лікування, якщо при цьому медичний працівник ужив усі необхідні заходи безпеки для здоров'я й життя пацієнта, провів усі необхідні попередні дії (зробив алергопроби), результат яких надав йому можливість призначити відповідне лікування;

- інші зовнішні чинники, які не залежать від медика.

До суб'єктивних причин настання помилок у медичній діяльності можна зарахувати такі:

- низький рівень професійної підготовки медичного працівника;

- недостатній досвід роботи фахівця;

- відступи від медичних стандартів, нормативів;

- неповне, «фрагментарне» обстеження пацієнта;

- неадекватне оцінювання клінічних, лабораторних досліджень;

- непроведення консультацій з іншими фахівцями, можливо, й інших спеціальностей для постановки правильного та повного діагнозу або неврахування результатів наявних консультацій;

- інші незадовільні дії або бездіяльність медичного працівника на різних етапах надання медичної послуги, від оформлення медичної документації до інформування пацієнта про перспективи розвитку його захворювання та можливості одужання.

Іноді встановити дійсну причину настання медичної помилки дуже складно, оскільки можуть існувати в сукупності як об'єктивні причини, так і суб'єктивні. Так, хвороба може протікати нетипово, а дані лабораторних досліджень не відображатимуть чітку картину захворювання, при цьому лікар матиме недостатній досвід роботи.

Як саме впливають причини виникнення медичних помилок на настання цивільно-правової відповідальності?

Виходячи з того, що негативні наслідки, тобто дефект у наданні медичних послуг, можуть бути викликані різними причинами, по-різному потрібно вирішувати питання відповідальності.

Об'єктивні причини медичний працівник передбачити не може. Так, неможли-

во передбачити атипове швидке протікання хвороби, нетипову реакцію організму на призначене лікування, наявність супутніх хвороб тощо. Відомий лікар-клініцист проф. Н.В. Ельштейн у своїй праці «Діалог про медицину» зазначив: «Кожному має бути зрозуміло, що немислимо поміщення в лікарню всіх, у кого з'явився нежить, кашель або підвищується температура. запобігти ж раптовому бурхливому розвитку запалення легень не можна. Неможливо його також у всіх випадках прогнозувати й бути впевненим у результаті лікування» [2, с. 165].

Отже, медичні помилки, викликані об'єктивними причинами, можна зарахувати до категорії «нешасні випадки», які повинні звільняти медичних працівників від відповідальності, оскільки вина в діях цих осіб відсутня. Однак при вирішенні питання відповідальності потрібно враховувати положення ст. 906 Цивільного кодексу України, де зазначено, що виконавець, який порушив договір про надання послуг за плату при здійсненні підприємницької діяльності (медичні заклади, приватно практикуючі медики), несе відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання виявилось неможливим унаслідок непереборної сили.

Отже, якщо медичні помилки виникли в результаті об'єктивних причин, безпосередньо виконавець не повинен притягатися до цивільно-правової діяльності (якщо тільки він не надавав відповідні послуги на засадах підприємницької діяльності). Відповідальність за завдану шкоду повинна нести медична установа без можливості в подальшому висувати регресний позов до безпосереднього виконавця цих послуг.

Якщо виникнення медичних помилок зумовлено суб'єктивними причинами, тобто такими, що безпосередньо пов'язані з винними діями або бездіяльністю особи-послугодавця, потрібно в законодавстві передбачити персональну відповідальність виконавця медичних послуг. У разі відшкодування шкоди потерпілій особі медичним закладом замість свого працівника надалі можливе застосування регресного позову до винної особи.

В Україні сьогодні відсутнє узагальнення судової практики з розгляду судами справ про відшкодування шкоди, завданої в результаті скоєння медичних помилок. У Росії, де таке узагальнення є, Верховним Судом визначено, що медичні помилки можуть виключати застосування цивільно-правової відповідальності. Так, Судова колегія з цивільних справ Верховного Суду Російської Федерації в ухвалі по справі громадянина С., який звернувся з позовом про відшкодування шкоди до однієї з лікарень м. Курська, сформулювала, що «лікувальні заклади не можуть нести відповідальність за діагностичні помилки, які зумовлюються складністю захворювання та не залежать від уваги й сумлінності персоналу. Якщо такі послуги є результатом несумлінного ставлення до роботи медичного персоналу, то лікувальний заклад зобов'язаний відшкодувати шкоду, заподіяну здоров'ю хворого з вини його працівників при виконанні ними своїх обов'язків» [4].

Отже, практика російських судів під час вирішення питання про відповідальність медичного персоналу також ураховує причини виникнення медичних помилок.

У теорії запропоновано певний алгоритм виявлення медичних помилок. Залежно від володіння необхідними знаннями, помилки діляться на такі:

- які виникли в результаті відсутності знань у лікаря (невміння навчатися, неспроможність підтримувати форму, незнання меж своїх можливостей);

- які виникли в результаті недомислення (діагностичні, лікарські та деонтологічні помилки) [5, с. 169].

Цей алгоритм зводиться до винуватості лікаря й розуміє під помилками небажані результати в лікуванні хворого, пов'язані з незнанням або недомисленням лікаря по причині недостатньої інформації про пацієнта та його хвороби.

Перший вид помилок свідчить про те, що медичний працівник повинен постійно самовдосконалюватися, підвищувати свій професійний рівень, відточувати майстерність, навчатися протягом усього життя.

Медичні помилки, які виникли в результаті «недомислення» (другий вид помилок), ще можна визначити як такі, що залежать від сутності (змісту) діагностичного й лікувального процесу, це:

- деонтологічні помилки;
- діагностичні помилки;
- лікарські помилки.

Деонтологічні помилки виникають у разі порушення медиком етичних норм, приписів, передбачених Етичним кодексом українського лікаря [6], Міжнародним кодексом медичної етики [7]. Не потрібно недооцінювати ставлення медичного працівника до хворого, яке може як прискорити процес одужання, так і призвести до смерті. Деонтологічні помилки можуть виникати в професійній діяльності лікарів та іншого медичного персоналу, тобто будь-яких суб'єктів, що здійснюють медичну діяльність. Вони виявляються в неуважному ставленні до пацієнта та його хвороби, скарг, у неповному огляді пацієнта тощо.

Діагностичні помилки. Відповідно до принципів медичного права, лікар повинен ретельно й відповідально підходити до визначення діагнозу захворювання, оскільки від цього залежить не тільки успіх усього лікування, а й життя пацієнта. Ураховуючи це, можемо стверджувати, що суб'єктами відповідальності за такі помилки є лікарі.

Часто причиною діагностичних помилок стає некомпетентність лікаря, відсутність необхідних знань або досвіду роботи.

Виникає питання: чи завжди буде наставати відповідальність для лікаря в разі скоєння діагностичної помилки? Судова практика зарубіжних країн виробила певні принципи, які враховуються під час вирішення цього питання. Усе буде залежати від того, чи дотримані лікарем у процесі визначення діагнозу «відповідні стандарти по догляду за пацієнтом...» [1, с. 50]. Якщо стандарти дотримані, то відповідальність для лікаря повинна виключати-

ся, якщо – ні, то лікар повинен нести відповідальність.

Убачається, що в сучасному українському законодавстві питання відповідальності за діагностичні помилки потрібно вирішувати залежно від об'єктивних чи суб'єктивних причин їх настання.

Якщо неможливо поставити правильний діагноз у зв'язку з тим, що це не дає змоги однозначно зробити сучасний рівень розвитку медицини, при цьому лікар зробив усе, що від нього вимагалось медичними стандартами та нормами, то відповідальність для нього повинна виключатися.

Зовсім інша справа, якщо в ході постановки діагнозу лікар не належним чином оформив документацію, не приділив достатнього часу для огляду й опитування пацієнта або переплутав історії хвороби пацієнтів, не прийняв до уваги під час постановки діагнозу дані лабораторних, клінічних досліджень або не призначив проведення певних досліджень, хоча симптоми захворювання цього вимагали. У таких випадках відповідальність для лікаря повинна наставати.

Лікарські помилки. Суб'єктами відповідальності за ці помилки, як і в попередньому випадку, є лікарі. Помилки в діяльності лікарів можуть виникати як наслідок неправильно поставленого клінічного діагнозу, а також виникати в ході проведення лікування. Неправильний діагноз може бути поставлений лікарем, який надалі й буде проводити лікування та контролювати його хід, а може діагноз бути поставлений одним лікарем, а лікування призначатися іншим. Коли один той самий лікар і діагностує хворобу, і призначає лікування пацієнту, вважається, що останній знаходиться в нього під диспансерним наглядом. Тобто, лікар здійснює динамічний нагляд за станом здоров'я, за якого пацієнт повинен регулярно відвідувати лікаря, котрий здійснює його лікування, оцінює стан його здоров'я на поточний момент і корегує терапію, у результаті виникнення помилок несе відповідальність незалежно від того, помилка виникла під час діагностики хвороби чи у зв'язку з неправильно призначеним курсом лікування.

Складніше буває, коли помилка в процесі лікування виникає в результаті постановки неправильного діагнозу іншим лікарем. Виникає питання: чи буде нести відповідальність лікар, котрий призначив лікуван-

ня на підставі неправильно діагностованої хвороби? Незважаючи на те що лікуючий лікар прийняв пацієнта з уже встановленим діагнозом, це не повинно звільняти його від відповідальності, оскільки перед початком лікування він повинен ознайомитися зі всією медичною документацією, опитати й оглянути пацієнта.

Висновки. Визначитися з тим, що являє собою медична помилка, важко, оскільки саме слово «помилка», а ще й у професійній діяльності вже має «негативний наголос».

Розглянуті питання дають змогу визначити медичну помилку як певний дефект у наданні медичних послуг, тобто дію чи бездіяльність медичних працівників, які спричинили негативні наслідки для життя і здоров'я пацієнта, викликані об'єктивними чи суб'єктивними причинами, що не мають ознаки злочину.

Проблема медичної помилки є однією з найважливіших у медичному праві. І сьогодні залишається велика кількість питань, які ще остаточно не вирішені як у теорії, так і на практиці. У законодавстві питанням захисту від помилок, що трапляються в медичній діяльності, узагалі не знайшлося місця. Але необхідність захисту прав пацієнтів і медичних працівників у випадках необґрунтованого притягнення їх до відповідальності вимагають подальшого аналізування цих питань, проведення комплексного дослідження науковцями та практиками різних галузей права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глашев А.А. Медицинское право : [практическое руководство для юристов и медиков] / А.А. Глашев. – М. : Волтер Клувер, 2004. – 208 с.
2. Эльштейн Н.В. Диалог о медицине / Н.В. Эльштейн. – Таллин : Валгус, 1986. – 256 с.
3. Клятва Гиппократ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.horting.org/ua>nod>.
4. Антонов С.В. Медична помилка: юридичний аспект / С.В. Антонов // Управління закладом охорони здоров'я. – 2007. – № 8. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.medlawcenter.com.ua/ua/publications/75.html>.
5. Ответственность за правонарушения в медицине : [учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений] / [О.Ю. Александрова, Н.Ф. Герасименко, Ю.И. Григорьев, И.Ю. Григорьев] ; за ред. О.Ю. Александровой. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 240 с.
6. Етичний кодекс українського лікаря [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://health-ua.com>pics>pdf>.
7. Міжнародний кодекс медичної етики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon5.rada.gov.ua>.